

УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Москалюк Г. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: moskaliukann@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9810-0522

Шульгач К. О., магістрантка кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: shulgachx@ukr.net

***Анотація.** Метою дослідження є аналіз теоретичних основ дебіторської заборгованості, визначення основних проблем та надання рекомендацій щодо удосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю на будівельних підприємствах. Узагальнено механізми обліку та аналізу дебіторської заборгованості на будівельних підприємствах. Систематизовано і розкрито інструменти бухгалтерського обліку, що застосовуються будівельними компаніями залежно від територіальних та технологічних особливостей галузі. Розглянуто питання визначення обсягу власних коштів будівельних підприємств з урахуванням різних видів дебіторської заборгованості. Запропоновано методіку проведення аналізу дебіторської заборгованості у будівельній галузі з метою оптимізації її розміру.*

***Ключові слова:** дебіторська заборгованість, управління, бухгалтерський облік, аналіз, власні кошти будівельних підприємств, види дебіторської заборгованості.*

MANAGEMENT OF RECEIVABLES AT CONSTRUCTION ENTERPRISES

Moskaliuk Hanna, PhD, Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Auditing, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: moskaliukann@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9810-0522

Shulhach Kseniia, student of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: shulgachx@ukr.net

***Abstract.** The mechanisms of accounting and analysis of receivables at construction enterprises are summarized. The accounting tools used by construction companies depending on the territorial and technological features of the industry are systematized and disclosed. The main stages of the receivables management system are given. The fundamental factors affecting the increase in the level of overdue receivables at enterprises have been analyzed. The mechanisms and methods of improving the receivables management system as the basis for ensuring the financial stability of construction organizations are considered. As a result of the activity, there are monetary obligations subject to execution, and obligations of debtors in relation to the organization. In this regard, it is important to control the fulfillment of obligations by debtors, monitor receivables in order to minimize the risk of non-repayment of debts. Different interpretations of the concept of "receivables" and the author's point of view are considered, recommendations are given for managing receivables that arise as a result of current (main) activities related to the sale of goods, works, services that the organization produces or provides. The issue of determining the amount of own funds of construction enterprises, taking into account various types of receivables, was considered. A methodology for analyzing accounts receivable in the construction industry with the aim of optimizing its size is proposed. The stages of receivables management, approaches to the analysis of receivables for previous reporting periods, receivables planning, standard and alternative methods of receivables management are listed. The urgency of managing receivables is related to the sharp decrease in the ability to attract external financial resources for corporate purposes recently. A methodology for analyzing accounts receivable in the construction industry with the aim of optimizing its size is proposed.*

***Key words:** receivables, accounting, analysis, own funds of construction enterprises, types of receivables.*

JEL Classification: M510, L740.

Постановка проблеми. Нині у період глобалізації бізнесу, підвищення ризиків фінансових втрат, посилення конкуренції, які значно впливають на господарську діяльність, фінансова стабільність є невід'ємною умовою виживання організацій. Підприємству необхідно не лише вижити, а й наскільки можна покращити свої фінансові результати. Дебіторська заборгованість є невід'ємним елементом господарської діяльності будівельного підприємства. На сьогоднішній день підприємствам потрібен ретельний та безпомилковий

вибір шляху подальшого розвитку та вироблення програми заходів, що відображають як тактику дій в умовах поточного моменту, так і стратегію на перспективу, тому вміле та ефективне управління дебіторською заборгованістю є важливою умовою підтримки платоспроможності будівельного підприємства. Для кожної організації актуальним є питання здійснення безперервного управління дебіторською заборгованістю.

Звертаючи увагу на те, що значення поняття «дебіторська заборгованість» у наукових джерелах дається кількома визначеннями, можна дійти невтішного висновку, що нині проблема управління дебіторською заборгованістю вивчена не повністю, що лише підтверджує актуальність цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти формування, управління та оцінки дебіторської заборгованості на будівельних підприємствах знайшли відображення у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: І. Бланк, С. Л. Береза, О. С. Іванілова, О. В. Топоркова, О. М. Кияшко, Ж.-Б. Коллі та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У надмірне зростання дебіторської заборгованості може призвести до фінансового краху організації, тому важливо організувати ефективний контроль її стану та вчасно вдаватися до стягнення заборгованості. Необхідно ефективно контролювати обсяги та строки погашення дебіторської заборгованості. Це зумовлено тим, що при її збільшенні на підприємстві можуть виникнути нестача грошових коштів та потреба у їх залученні у кредиторів, що може негативно вплинути на фінансові результати будівельного підприємства. Прогнозування потреби у грошових засобах забезпечить якісне функціонування підприємства та захистить його від можливого банкрутства.

Мета дослідження є аналіз теоретичних основ дебіторської заборгованості, визначення основних проблем та надання рекомендацій щодо удосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю на будівельних підприємствах.

Основний матеріал. Нині при здійсненні розрахунків багато підприємств будівельної сфери нерідко стикаються з наявністю дебіторської заборгованості, що характеризується насамперед виникненням тимчасового розриву у фінансово-товарних відносинах. Іншими словами, у деяких випадках спочатку відбувається перехід прав власності на товар і лише потім його оплата. Водночас важливо розуміти, що кошти, включені до дебіторської заборгованості, фактично не беруть участь у виробничому обороті, а лише існують у балансовому вигляді, що, звичайно, не є позитивним моментом для суб'єкта господарювання [1].

Розуміємо, що як би не була ефективно збудована система контролю на будівельному підприємстві, завжди існує ризик неповернення дебіторської заборгованості, що може серйозно дестабілізувати економічний стан підприємства та навіть довести його до банкрутства. Налагодження внутрішнього контролю – важлива складова у забезпеченні ефективного управління дебіторською заборгованістю та необхідний елемент нормального функціонування будівельного підприємства.

У цьому контексті мета управління – це оптимізація дебіторської заборгованості. І кожне підприємство самостійно визначає оптимальні параметри дебіторської заборгованості (розмір, період обороту, структуру тощо) з огляду на власні стратегічні та тактичні цілі. Наприклад, у підприємства, націленого на розширення бізнесу, обсяг заборгованості буде відомо вищим, ніж у його конкурента, який бажає зберегти позиції на ринку. Проте будь-яке підприємство прагне мінімізувати ризик неповернення чи невчасного повернення заборгованості, оскільки, якщо наявність дебіторської заборгованості, зрозуміло, є негативною характеристикою, то поява прострочених боргів однозначно сприймається як негативний факт [2].

З погляду управління дебіторська заборгованість – це особливий актив, розмір і динаміка якого багато в чому залежить від рішень фінансового менеджера. Водночас не варто забувати про значущість відділу продажу, що укладає угоди, та відділу фінансового контролю, що відповідає за стягнення заборгованості. Отже, у складних економічних умовах управлінські рішення мають бути ретельно продумані, а дії різних служб, пов'язаних із дебіторською заборгованістю, узгоджені.

Управління дебіторською заборгованістю також передбачає контроль за оборотністю коштів у розрахунках. Прискорення оборотності в динаміці розглядається як позитивна тенденція [3, с. 204]. Нині об'єктивно виникає необхідність дослідження та вдосконалення методики контролю грошових розрахунків, зокрема [4]:

- здійснення попереднього аналізу необхідності, доцільності та законності здійснення

грошових розрахунків;

- документальна перевірка, яка передбачає використання прийомів документального контролю (формальна, арифметична, зустрічна, взаємна перевірка) виникнення заборгованості, нарахування резервів сумнівних боргів, здійснення грошових розрахунків, а також їх правильного відображення в обліку та звітності;

- перевірка відповідальних осіб на своєчасність та законність проведення грошових розрахунків; недопущення прострочення платежів та заборгованості, перевірка правильності класифікації зобов'язань та заборгованості та їх облікового відображення;

- інвентаризація, яка має проводитись щомісяця (або відповідно до вимог облікової політики) та у передбачених законом випадках.

З іншого боку, ефективне управління дебіторською заборгованістю дозволить значно зменшити фінансові втрати.

У нинішніх умовах господарювання практично жоден суб'єкт діяльності не здійснює її без дебіторської заборгованості, тому є свої причини: для кредитора – можливість суттєвого розширення ринку збуту товарів, робіт та послуг; для боржника – можливість залучення додаткових оборотних коштів. Але водночас надмірний обсяг дебіторської заборгованості уповільнює оборотність оборотних активів та активів загалом, збільшуючи тривалість фінансового циклу підприємства [5].

Виникнення дебіторської заборгованості відбувається з таких причин:

- під час відстрочення або прострочення платежу;
- при постачанні неякісної продукції або послуг;
- при недостачах, розкраданнях тощо.

Важливо зазначити, що після того, як право власності на товар переходить до контрагента підприємства (або ми передаємо йому роботи, виконуємо послуги), з його боку виникає обов'язок зустрічних дій, саме в цей момент виникає дебіторська заборгованість. Момент переходу прав може бути зазначений у договорі окремо або він вважатиметься продавцем як такий, що настав, у момент відвантаження товару.

Існують кілька ознак дебіторської заборгованості та відповідно різні її класифікації. Важливою для цілей управління є класифікація за термінами утворення. Так, поділяють дебіторську заборгованість на короткострокову (платежі очікуються протягом 12 місяців після звітної дати) та довгострокову (термін платежу перевищує 12 місяців після звітної дати).

Для контролю за рівнем дебіторської заборгованості важливо знати чинники, що впливають на неї. Серед них слід виділити такі основні [6]:

- вид товарів та/або послуг;
- ємність ринку;
- ступінь насиченості ринку цими товарами та/або послугами;
- система розрахунків, яка прийнята на підприємстві;
- платоспроможність покупців.

Виникнення значної дебіторської заборгованості відбувається у той час, коли підприємство за відвантажені товари отримує відстрочені платежі. Так воно фактично кредитує своїх клієнтів. Це є привабливою умовою для покупців, але може призвести до ситуації, коли у компанії виникне нестача коштів для операційної діяльності. З цієї причини у багатьох корпораціях створено спеціальні відділи, які займаються питаннями управління дебіторською заборгованістю. Менеджери вводять різні превентивні заходи, проводять своєчасний контроль та аналіз, що допомагає їм оперативно вживати заходів у разі потреби.

Найбільш поширені причини виникнення заборгованості у будівельній сфері [7]:

- системний вплив боргів на ситуацію (борги між організаціями, за цих обставин ситуація негативно відбивається на пайовиках, інвесторах тощо);
- ухилення від погашення заборгованості: фірми-одноденки тощо;
- причини юридичного плану (позовні і т.п.) та громадські (скарги, пікети тощо).

Цим обумовлена необхідність пошуку дієвих методів вирішення боргових проблем, що виникають між підприємствами. Прострочення дебіторської заборгованості можуть стати причиною фінансових проблем і навіть банкрутства будівельної компанії. Щоб цього уникнути, потрібне ведення обліку заборгованостей, грамотне управління, попередній аналіз контрагентів до підписання угод про співпрацю [8].

Вплинути на розміри заборгованості допоможуть певні кроки (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори, які впливають на розмір дебіторської заборгованості на будівельних підприємствах

№ з/п	Фактор	Зміст фактора
1	Спеціальна служба для роботи із клієнтами.	Якщо компанія працює з безліччю контрагентів, то необхідно створити відділ, який відповідатиме за вибір перевірених партнерів.
2	Віддавати перевагу передоплаті.	Є оптимальним варіантом для того, щоб мінімізувати ризики.
3	Заохочення для контрагентів.	На швидке закриття дебіторської заборгованості можуть проводити заохочення. Наприклад, знижка на послуги за дострокове перерахування коштів.
4	Формування списків надійних контрагентів.	Аналізуючи результати виконання зобов'язань за договором та дати взаєморозрахунків, складаються списки тих, з ким досвід роботи був позитивним.
5	Грамотне розподілення дебіторів.	Дозволяє у найкоротші терміни визначати причини заборгованості та точково їх опрацьовувати. Борги, що утворюються під час затримки оплати товарів, робіт чи послуг, становлять основну частину дебіторської заборгованості. Відповідно, при зростанні кількості клієнтів, сума різних видів боргів також значно зростатиме.

Джерело: складено авторами за матеріалами [9]

Оптимальним варіантом для стабільного ведення бізнесу є ситуація, коли дебіторська заборгованість приблизно дорівнює кредиторській, тобто загальний розмір усіх боргів компанії приблизно дорівнює тим сумам, які заборгували їй. У таких умовах в обороті є достатньо коштів.

Необхідність правильного управління рівнем дебіторської заборгованості визначається як прагненням до точного та чіткого контролю фінансових потоків будь-якого підприємства, так і частою необхідністю значно знизити фінансові витрати компанії. Слід пам'ятати, що ефективна робота з дебіторською заборгованістю будується на комплексному підході.

Для управління дебіторською заборгованістю застосовуються певні дії, які представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Поетапне управління дебіторською заборгованістю на будівельних підприємствах

№ з/п	Вид управління	Зміст управління
1	Облік	Вся інформація про заборгованість відображається на рахунках у спеціальній робочій програмі обліку.
2	Мотиваційна система	Визначення способів та методів заохочень співробітників, які займаються управлінням та відстеженням заборгованості.
3	Контролювання	Необхідно відстежувати та дотримуватися графіка платежів, виконувати умови договору. Проведення активної роботи з контрагентами, включаючи розсилання листів з нагадуванням про настання строку платежу. З'ясування причин, якщо зобов'язання щодо оплати були порушені.

Джерело: складено авторами за матеріалами [10]

У частині роботи з управління дебіторською заборгованістю будівельне підприємство має виконувати наступні функції [11]:

- перевірка повноти та своєчасності документального оформлення виконаного обсягу будівельних робіт;
- вибір найбільш ефективної форми розрахунків із замовником;
- визначення можливості надання замовнику переваг у вигляді знижок або збільшення строків оплати виконаних робіт;
- розрахунок кредитного рейтингу замовника;
- визначення причин неплатежів у разі їх виникнення;
- вибір способів врегулювання спорів щодо розрахунків за виконані роботи.

Проте слід зазначити, що навіть за досить відповідального та кваліфікованого підходу з боку фахівців та бажання працівників зменшити терміни стягнення дебіторської заборгованості ефективність їх роботи на практиці залежатиме від керівництва підприємства, від застосовуваних ними методів управління, від їхньої волі та вміння зробити підприємство конкурентоспроможним в умовах світової фінансової кризи [12].

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми можемо зробити висновок, що проблема управління дебіторською заборгованістю не вирішується якимись певними заходами. Кожне підприємство має свою власну кредитну політику стосовно своїх замовників та постачальників. Отже, кожне підприємство має розробляти методику управління дебіторською заборгованістю, яка враховує ринкові умови, у яких працює це підприємство, тип виробленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг, традиції ділового спілкування з контрагентами, існуючі напрацювання у сфері оптимізації рівня дебіторської заборгованості.

Проте слід враховувати, що виконання цих заходів потребує певної дисципліни з боку співробітників та керівників підприємства, оскільки найчастіше прагнення до збільшення прибутку змушує виконувати будівельні роботи для замовників, незважаючи на їх сумнівний фінансовий стан. Отже, необхідно забезпечити зацікавленість фахівців з управління дебіторської заборгованості у здійсненні контролю за платоспроможністю контрагентів з метою своєчасного отримання платежів у рахунок оплати за виконані будівельно-монтажні роботи.

Список літератури

1. Аркатова І. В. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками. *International Electronic Scientific Journal «Science Online»*. 2020. №12. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/ekonomika/2020/12/shlyahi-vdoskonalennya-obliku-rozrahunkiv-z-postachalnikami-ta-pidryadnikami/> (дата звернення 15.10.2022).
2. Візіренко С. В. Організація обліку розрахунків з контрагентами. *Економічна наука*. 2020. №23. С. 58-63. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2020/11.pdf (дата звернення 15.10.2022).
3. Москалюк Г. О. Облік дебіторської заборгованості: навчальний посібник. Фінансовий облік-1 / за ред. В. Ф. Максимової. Одеса: ОНЕУ, 2015. С. 172-232.
4. Гуцаленко Л., Пашенко Н. Дієвість контрольної функції обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками. *Modern Economics*. 2018. №10. С. 36-42. URL: [https://doi.org/10.31521/modesto.V10\(2018\)-06](https://doi.org/10.31521/modesto.V10(2018)-06) (дата звернення 15.10.2022).
5. Шендригоренко М., Ротозєєнко Ю. Облік і внутрішній аудит розрахунків з постачальниками та підрядниками. *ЛОГОС*. 2019. №8. С. 26-30. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2626-7064/article/view/341/350> (дата звернення 15.10.2022).
6. Жирна В. О. Удосконалення організаційних та методичних засад обліку, аналізу і аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками на підприємствах. *Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал*. 2019. №11. URL: <https://nauka-online.com/publication/ekonomika/2019/11/udoskonalennya-organizatsijnih-ta-metodichnih-zasad-obliku-analizu-i-auditu-rozrahunkiv-z-postachalnikami-ta-pidryadnikami-na-pidpriemstvah/> (дата звернення 15.10.2022).
7. Коблянська І., Коблянська Г., Гребенчук Ж. Методика обліку і аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками. *Modern Economics*. 2018. №3. С. 78-98. URL: <https://modecon.mmna.edu.ua/issue/32017/UKR/koblyakobl.pdf> (дата звернення 16.10.2022).
8. Любар О. О. Облікове забезпечення управління розрахунками з контрагентами за товарними операціями. *Агросвіт*. 2020. №1. С. 48-60. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2020/9.pdf (дата звернення 16.10.2022).
9. Оляднічук Н. В. Удосконалення обліку та аудиту розрахунків із постачальниками та

підрядниками. *Науковий вісник МГУ*. 2021. №47. С. 86-92. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2021/47-2021/12.pdf> (дата звернення 16.10.2022).

10. Осмятченко В., Пінчук К. Удосконалення бухгалтерського обліку будівельно-монтажних робіт. *Економічний аналіз*. 2020. №1. С. 147-157. URL: <https://doi.org/10.33577/econa2020.00.01.147> (дата звернення 16.10.2022).

11. Тарасова О., Курдасова Н. Питання організації обліку розрахунків підприємства з постачальниками та підрядниками. *Бізнес-навігатор*. 2020. №3. С. 158-161. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2020/59_2020/29.pdf (дата звернення 16.10.2022).

12. Глушко А. Д. Управління дебіторською заборгованістю в системі забезпечення ефективності діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. №7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/50.pdf (дата звернення 16.10.2022).

References

1. Arkatova I.V. (2020). Ways to improve the accounting of payments with suppliers and contractors. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*, 12. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/ekonomika/2020/12/shlyahi-vdoskonalennya-obliku-rozrahunkiv-z-postachalnikami-ta-pidryadnikami/> (accessed October 15, 2022). [In Ukrainian].

2. Vizirenko S.V. (2020). Organization of accounting of settlements with counterparties. *Economic Science*, 23, 58-63. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2020/11.pdf (accessed October 15, 2022). [In Ukrainian].

3. Moskalyuk G. O. (2015). Accounting of receivables: study guide. *Financial accounting-1* / edited by V. F. Maksimova. Odesa: ONEU, 172-232 [In Ukrainian].

4. Gutsalenko L., Pashchenko N. (2018). Effectiveness of the control function of accounting for payments with suppliers and contractors. *Modern Economics*, 10, 36-42. URL: [https://doi.org/10.31521/modemo.V10\(2018\)-06](https://doi.org/10.31521/modemo.V10(2018)-06) (accessed October 15, 2022). [In Ukrainian].

5. Shendrygorenko M., Rotozeenko Yu. (2019). Accounting and internal audit of settlements with suppliers and contractors. *ΛΟΓΟΣ*, 8, 26-30. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2626-7064/article/view/341/350> (accessed October 15, 2022). [In Ukrainian].

6. Zhirna V.O. (2019). Improvement of organizational and methodological principles of accounting, analysis and audit of settlements with suppliers and contractors at enterprises. *Science Online: International Electronic Scientific Journal*, 11. URL: <https://nauka-online.com/publicatiopu/ekonomika/2019/11/udoskonalennya-organizatsijnih-ta-metodichnih-zasad-obliku-analizu-i-audit-rozrahunkiv-z-postachalnikami-ta-pidryadnikami-na-pidpriyemstvah/> (accessed October 15, 2022). [In Ukrainian].

7. Koblyanska I., Koblyanska G., Grebenchuk Zh. (2018). Methods of accounting and auditing settlements with suppliers and contractors. *Modern Economics*, 3, 78-98. URL: <https://modecon.mmna.edu.ua/issue/32017/UKR/koblyakobl.pdf> (accessed October 16, 2022). [In Ukrainian].

8. Lubar O.O. (2020). Accounting management of settlements with counterparties for commodity transactions. *Agrosvit*, 1, 48-60. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2020/9.pdf (accessed October 16, 2022). [In Ukrainian].

9. Olyadnichuk N.V. (2021). Improvement of accounting and auditing of settlements with suppliers and contractors. *Scientific Bulletin of Moscow State University*, 47, 86-92. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2021/47-2021/12.pdf> (accessed October 16, 2022). [In Ukrainian].

10. Osmyatchenko V., Pinchuk K. (2020). Improving the accounting of construction and assembly works. *Economic Analysis*, 1, 147-157. URL: <https://doi.org/10.33577/econa2020.00.01.147> (accessed October 16, 2022). [In Ukrainian].

11. Tarasova O., Kurdasova N. (2020). The question of the organization of accounting of enterprise settlements with suppliers and contractors. *Business navigator*, 3, 158-161. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2020/59_2020/29.pdf (accessed October 16, 2022). [In Ukrainian].

12. Hlushko A.D. (2018). Management of receivables in the system of ensuring the efficiency of the enterprise. *Effective economy*, 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/50.pdf (accessed October 16, 2022). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022

Прийнята до публікації 15.10.2022